Ortak Kültürün Evlatları: Irak Türkmenleri ve Azerbaycan *(Ortaq Mədəniyyətin Övladları İraq Türkmanları ve Azerbaycan)* Başlıklı Araştırma Üzerine Değerlendirme

Eser, yalnızca bir bilgi derlemesi olmanın ötesine geçerek Irak Türkmenlerinin Türk dünyası içindeki tarihsel konumunu ve Azerbaycan ile paylaştıkları ortak kültürel mirası görünür kılmayı hedeflemektedir.

Dr. İlaha Khantamirova

Misafir Araştırmacı, Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM)

Giriş

İran, Irak, Suriye, Lübnan ve Afganistan olmak üzere geniş bir coğrafyaya yayılan Türkmen toplulukları üzerine bugüne kadar çok sayıda araştırma yapılmıştır. Buna karşılık Irak Türkmenleri ile Azerbaycan arasındaki tarihi, kültürel ve edebi bağları bütüncül bir yaklaşımla ele alan çalışmaların sayısı oldukça sınırlıdır. Bu eksikliği gidermeye katkı sunan *Ortak Kültürün Evlatları: Irak Türkmenleri ve Azerbaycan* (*Ortaq Mədəniyyətin Övladları İraq Türkmanları ve Azerbaycan*) adlı çok yazarlı araştırma kitabı, Bakü'de yer alan Uluslararası İlişkiler Analiz Merkezinin (Beynəlxalq Münasibətlərin Təhlili Mərkəzi/ Center of Analysis of International Relations-AIR Center) girişimiyle 2025 yılında yayımlanmıştır.

Proje yöneticiliğini Kenan Rövşenoğlu'nun üstlendiği, ön sözünü Ferid Şefiyev'in kaleme aldığı eser, Azerbaycanlı ve Iraklı araştırmacıları ortak bir çalışmada buluşturarak Irak Türkmenlerini tarihsel, kültürel ve toplumsal yönleriyle ele almaktadır.

Kitap, Irak Türkmenlerinin yerleşim alanlarından demografik yapısına, etnik köken tartışmalarından gelenek ve göreneklerine, inanç dünyalarından yetiştirdikleri önemli şahsiyetlere kadar uzanan geniş bir yelpazede bilgi sunmaktadır. Bununla birlikte eser, yalnızca bir bilgi derlemesi olmanın ötesine geçerek Irak Türkmenlerinin Türk dünyası içindeki tarihsel konumunu ve Azerbaycan ile paylaştıkları ortak kültürel mirası görünür kılmayı hedeflemektedir. Bu yönüyle çalışma, hem konuya ilgi

duyan genel okuyucuya hem de Türk dünyası üzerine çalışan araştırmacılara hitap eden kapsamlı bir kaynak niteliği taşımaktadır.

Kitabın içeriği

Eserin temel odağını Irak Türkmenleri ile Azerbaycan arasındaki tarihî ve kültürel bağlar oluşturmakla birlikte; kitap tarih, demografi, etnografi, edebiyat ve folklor gibi farklı disiplinlerden yararlanarak Irak Türkmenlerini çok boyutlu bir perspektifle ele almaktadır. Bu yönüyle kitap disiplinlerarası bir yaklaşımla hazırlanmış olup Irak Türkmenlerinin tarihsel gelişimini, toplumsal yapısını ve kültürel mirasını bütüncül bir çerçevede değerlendirmektedir.

Kitabın dikkat çekici özelliklerinden biri, bölümlerin Iraklı ve Azerbaycanlı araştırmacılar tarafından ortaklaşa hazırlanmış olmasıdır. Böylece ele alınan konular yalnızca bir tarih yazımı geleneğinin bakış açısıyla değil, iki farklı akademik çevrenin değerlendirmeleri doğrultusunda incelenmektedir. Çalışmada Bağdat Üniversitesi, Selahaddin Üniversitesi, Azerbaycan Bilimler Akademisi Folklor Enstitüsü ve Dini Araştırmalar Merkezi gibi farklı akademik kurumlardan araştırmacıların katkı sunmuş olması da eserin bilimsel çeşitliliğini artırmaktadır.

İçerik bakımından eser genel olarak dört ana eksen etrafında şekillenmektedir. Bunlardan ilki Irak Türkmenlerinin tarihsel geçmişi, demografik yapısı, etnik kökeni, "Türkmen" adının etimolojisi ve Türkmenlerin Irak'a yerleşme süreçlerine ayrılmıştır. İkinci eksende Azerbaycan ile Irak Türkmenleri arasındaki tarihî ve kültürel ilişkiler incelenirken, üçüncü bölümde Türkmenlerin dili, edebiyatı, folkloru, gelenekleri ve dinî hayatı ele alınmaktadır. Son eksende ise Irak Türkmen toplumunun yetiştirdiği önemli devlet insanları, bilim insanları ve edebî şahsiyetlere ayrılmıştır. Bu tematik yapı, kitabın yalnızca tarih anlatısıyla sınırlı kalmayıp Türkmen kimliğini oluşturan farklı unsurları birlikte değerlendirmesine imkân tanımaktadır.

Kitabın ilk bölümlerinde Irak'ın kuzeybatısındaki Telafer'den başlayarak kuzeydoğuda Mendeli'ye kadar uzanan ve "Türkmeneli" olarak adlandırılan bölgenin tarihi yerleşim merkezleri ayrıntılı biçimde tanıtılmaktadır. Nineve, Telafer, Kerkük, Erbil ve Altun Köprü gibi Türkmen nüfusunun yoğun olarak yaşadığı şehirlerin demografik özellikleri değerlendirilmekte, Irak'taki Türkmen nüfusunun büyüklüğüne ilişkin farklı tahminler karşılaştırılmaktadır. Kesin bir nüfus verisine ulaşılamadığı belirtilmekle birlikte, kitapta Türkmen nüfusunun yaklaşık 2,5 milyon olduğu yönündeki değerlendirmelere yer verilmektedir.

Eserin temel odağını Irak Türkmenleri ile Azerbaycan arasındaki tarihî ve kültürel bağlar oluşturmakla birlikte; kitap tarih, demografi, etnografi, edebiyat ve folklor gibi farklı disiplinlerden yararlanarak Irak Türkmenlerini çok boyutlu bir perspektifle ele almaktadır.

Eserde geniş biçimde ele alınan konulardan biri de "Türkmen" adının etimolojisidir. Bu kapsamda Türkmen adının "Büyük Türk» anlamına geldiği, "Türk" ve "manend" sözcüklerinden oluşarak İslam'ı kabul eden Oğuz Türklerini ifade ettiği yahut Horasan'dan batıya göç eden Oğuzların dillerini muhafaza etmeleri nedeniyle yerel halk tarafından "Türke benzeyenler" olarak adlandırıldıkları yönündeki farklı görüşler karşılaştırmalı biçimde değerlendirilmektedir. Mahmud el-Kâşgarî, Bartold ve Faruk Sümer gibi önemli araştırmacıların değerlendirmeleri birlikte ele alınırken, farklı yaklaşımlara rağmen Türkmenlerin Oğuz boylarına mensup olduğu yönündeki ortak görüşün öne çıktığı görülmektedir.

Türkmenlerin Irak'a yerleşme süreci de kitapta farklı tarihî tezler ışığında değerlendirilmektedir. Bazı araştırmacılar Türkmen varlığının kökenini çok eski dönemlere kadar götürürken, bazıları ilk yoğun yerleşimlerin İslam fetihleri sonrasında gerçekleştiğini savunmaktadır. Bu tartışmalar çerçevesinde Abbasî döneminde Türk askerlerinin bölgeye yerleşmesi, ardından devlet yönetiminde üstlendikleri görevler ile Karakoyunlu Devleti, Akkoyunlu Devleti ve Safevî Devleti dönemlerine ilişkin tarihsel gelişmeler ayrıntılı biçimde ele alınmaktadır. Böylece Irak Türkmenlerinin bölgedeki varlığının belirli bir göç dalgasıyla açıklanamayacağı; yüzyıllara yayılan uzun tarihsel süreçlerin sonucu olarak şekillendiği ortaya konulmaktadır.

Kitabın önemli yönlerinden biri ise Irak Türkmenleri ile Azerbaycan arasındaki tarihî, kültürel ve edebî ilişkileri merkeze almasıdır. Ortak tarihsel miras yalnızca siyasi

Kitabın önemli yönlerinden biri ise Irak Türkmenleri ile Azerbaycan arasındaki tarihî, kültürel ve edebî ilişkileri merkeze almasıdır. Ortak tarihsel miras yalnızca siyasi gelişmeler üzerinden değil, dil ve edebiyat çerçevesinde de değerlendirilmektedir.

gelişmeler üzerinden değil, dil ve edebiyat çerçevesinde de değerlendirilmektedir. Özellikle Fuzûlî ve onun yetiştiği Bağdat edebî çevresi, Türk dilli edebiyatın gelişiminde önemli merkezlerden biri olarak tanıtılmakta, Fuzûlî'nin edebî mirası ayrıntılı biçimde değerlendirilmektedir. Bunun yanında Irak Türkmen Türkçesi ile Azerbaycan Türkçesi arasındaki dilsel yakınlık, ortak kültürel hafızanın en güçlü göstergelerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca Irak Selçuklu Devleti, Karakoyunlu Devleti, Akkoyunlu Devleti ve Safevî Devletinin iki toplumun ortak tarihsel hafızasını şekillendiren önemli siyasal yapılar olduğu vurgulanmaktadır.

Kitabın ilerleyen bölümlerinde Türkmenlerin İslamiyet öncesi inanç dünyası, Şamanizmle ilişkileri, İslamiyet'in kabulünden sonra oluşan dinî gelenekleri, ziyaret yerleri ve tarihî ibadet mekânları kapsamlı biçimde incelenmektedir. Aile yapısı, düğün gelenekleri, dinî bayramlar, toplumsal dayanışma biçimleri ve günlük yaşam kültürü gibi etnografik unsurlar da kitabın önemli bölümleri arasında yer almaktadır. Böylece eser, siyasi tarihin ötesine geçerek Irak Türkmenlerinin kültürel kimliğini oluşturan sosyal ve folklorik unsurları da görünür hâle getirmektedir.

Değerlendirme

Ele aldığımız eser, Irak Türkmenlerinin tarihini yalnızca kronolojik bir anlatımla sunmakla kalmayıp onların demografik yapısını, etnografyasını, kültürel mirasını, dilini,

edebiyatını ve dinî hayatını birlikte ele alarak okuyucuya bütüncül bir perspektif sunmaktadır. Bu yönüyle çalışma, Irak Türkmenleri hakkında önemli başvuru kaynaklarından biri olabilecek nitelikte kapsamlı bir araştırma eseridir.

Kitabın en güçlü yönlerinden biri, farklı dillerde kaleme alınmış akademik çalışmaların, güncel istatistiksel verilerin ve uluslararası kuruluşların verilerinin birlikte kullanılmasıdır. Böylece eser yalnızca tarihsel gelişmeleri incelemekle yetinmemekte, Irak Türkmenlerinin günümüzdeki demografik durumu ve toplumsal yapısına ilişkin de güncel bilgiler sunmaktadır. Tarihsel veriler ile çağdaş gelişmelerin birlikte değerlendirilmesi, çalışmanın akademik değerini artıran önemli unsurlardan biridir.

Eserin dikkat çeken bir diğer özelliği ise Iraklı ve Azerbaycanlı araştırmacıların ortak çalışmasının ürünü olmasıdır. Farklı akademik geleneklerden gelen araştırmacıların katkıları sayesinde konu tek taraflı bir bakış açısıyla değil, karşılaştırmalı bir perspektifle ele alınmıştır. Ayrıca her iki ülkenin literatüründen ve farklı dönemlere ait kaynaklardan yararlanılması, çalışmanın kaynak çeşitliliğini zenginleştirmiş ve değerlendirmelerin daha dengeli bir zemine oturmasına katkı sağlamıştır.

Kitabın önemli katkılarından biri de Irak Türkmenlerinin yakın dönem tarihine yer vermesidir. Özellikle 20. yüzyılda Türkmen toplumunun maruz kaldığı siyasal ve toplumsal baskılar; "Ermeni davası", 1946 Gavurbağı Trajedisi ve 1959 Kerkük Katliamı gibi olaylar üzerinden ele alınmaktadır. Bu bölümler, Irak Türkmenlerinin yalnızca tarihsel kökenlerine değil, yakın dönemde karşılaştıkları sorunlara da ışık tutması bakımından dikkat çekmektedir.

Ortak Kültürün Evlatları: Irak Türkmenleri ve Azerbaycan (Ortaq Mədəniyyətin Övladları: İraq Türkmanları və Azərbaycan), Irak Türkmenlerinin tarihini, kültürünü ve toplumsal yapısını çok yönlü bir yaklaşımla inceleyen; aynı zamanda Azerbaycan ile paylaştıkları tarihsel ve kültürel bağları ortaya koyan önemli bir araştırma eseridir.

Sonuç olarak *Ortak Kültürün Evlatları: Irak Türkmenleri ve Azerbaycan* (*Ortaq Mədəniyyətin Övladları: İraq Türkmanları və Azərbaycan*), Irak Türkmenlerinin tarihini, kültürünü ve toplumsal yapısını çok yönlü bir yaklaşımla inceleyen; aynı zamanda Azerbaycan ile paylaştıkları tarihsel ve kültürel bağları ortaya koyan önemli bir araştırma eseridir. Irak Türkmenleri üzerine çalışan araştırmacılar için olduğu kadar Türk dünyası tarihi ve kültürüyle ilgilenen okuyucular açısından da başvurulabilecek değerli bir kaynak niteliği taşımaktadır. Özellikle Irak Türkmenlerinin tarihî ve kültürel mirasına ilgi duyan araştırmacılar için önemli bir başvuru eseri olma niteliği taşımaktadır.